

XVIII

a m ž i a u s
studijos

7

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Giminė. Bendrija. Grupotė

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

7

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Giminė. Bendrija. Grupotė

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2021

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2021

© Straipsnių autoriai, 2021

© Lietuvos istorijos institutas, 2021

ISBN 978-609-8314-04-5

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

KLIENTAI. BIČIULIAI. POLITIKAI

Gintautas Sliesoriūnas

Jonušas Antanas Višnioveckis apie motinos, brolio ir savo politinių akcijų motyvus (1700–1707 m.) . . . 18
Janusz Antoni Wiśniowiecki on the Motives of Political Actions by his Mother, Brother and his Own (1700–1707). *Summary* . . . 32

Mindaugas Šapoka, Vilija Gerulaitienė

Lietuvos didžiojo etmono Liudviko Pociėjaus planas pašalinti iš sosto Augustą II 1714 metais: tarp tikrovės ir fikcijos . . . 34
The Plan of Lithuanian Great Hetman Ludwik Pocij to Dethrone Augustus II in 1714: Between Reality and Fiction. *Summary* . . . 53

Андрэй Мацук

Планы магнатских группировок на избирательные кампании в правление Августа III . . . 54
Didikų grupuočių rinkiminių kampanijų planai valdant Augustui III. *Santrauka* . . . 71

Arnaud Parent

Prancūzų slaptoji misija Abiejų Tautų Respublikoje: barono Antoine'o-Charles'io de Vioménilio vaidmuo Baro konfederacijoje 1771–1772 m. . . . 72
French Secret Mission in the Polish-Lithuanian Commonwealth: the Role of Baron Antoine-Charles de Vioménil in the Bar Confederacy in 1771–1772. *Summary* . . . 96

Вадим Аниперков

«Наш партизан»: личность и служебная карьера Шимона Коссаковского в свете российской дипломатической и военной корреспонденции (1790–1794 гг.) . . . 97
„Mūsų partizanas“: Simono Kosakovskio asmenybė ir karjera 1790–1794 m. Rusijos diplomatinės ir karinės korespondencijos šviesoje. *Santrauka* . . . 156

Dariusz Rolnik

Adam Chmara, ostatni wojewoda miński, i jego relacje z Sapiehami. Klient, przyjaciel, polityk – o genezie sojuszy oraz przyjaźniach politycznych w czasach stanisławowskich uwag kilka . . . 157

Klientas, bičiulis, politikas. Paskutinis Minsko vaivada Adomas Chmara ir jo santykiai su Sapiegomis. Keletas pastabų apie politinių grupuočių ir sąjungų genėžę Stanislovo Augusto valdymo laikotarpiu. *Santrauka* . . . 168

TIKINČIŪJŲ BENDRUOMENĖS

Vytautas Smilgevičius

Raguvos parapijos demografiniai aspektai 1700–1800 metais . . . 170

Demographic Aspects of Raguva Parish in 1700–1800. *Summary* . . . 198

Karolis Tumelis

Pavojingi ryšiai? Nesusituokusių vyrų ir moterų santykiai Lietuvos katalikiškuose bažnytiniuose teismuose XVIII a. . . . 199

Dangerous Liaisons? Informal Relations between Unmarried Persons and their Treatment in the Eighteenth Century Lithuanian Catholic Ecclesiastical Courts. *Summary* . . . 223

Ugnė Jonaitytė

Nesantuokinių vaikų motinos Vilniaus dekanate XVIII a.: socialinis statusas ir geografinė kilmė . . . 225

Mothers of Illegitimate Children in the Eighteenth Century Vilnius Deanery: Social Status and Geographical Origin. *Summary* . . . 245

Jan Bulak

Stan parafii diecezji żmudzkiej w świetle raportu do Justickolegium

z 1798 roku . . . 246

Žemaitijos vyskupijos parapijų būklė 1798 metų raporto

Justickolegijai šviesoje. *Santrauka* . . . 263

SOCIALINIAI RYŠIAI. ŠALTINIAI IR TYRIMAI

Janina Kamińska

Wspólnota profesorów Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego

1781–1794 . . . 266

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiosios mokyklos profesorių bendrija

1781–1794 metais. *Santrauka* . . . 278

Ewa Kula

Źródła do badań nad zbiorowością nauczycieli Komisji Edukacji Narodowej w zbiorach rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego . . . 279

Šaltiniai Tautinės edukacinės komisijos mokytojų bendruomenei tirti Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių fonduose. *Santrauka* . . . 292

Robertas Jurgaitis

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės egzulantų integracijos problemos XVIII a.: Smolensko vaivadijos atvejis . . . 293

Problems of Integration of Exiles in the Eighteenth-Century Grand Duchy of Lithuania: the Case of Smolensk Voivodeship. *Summary* . . . 310

Rugilė Pangonytė

Juozapato Mykolo Karpio karjeros pradžia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Karolio Stanislovo Radvilos aplinkoje . . . 312

The Beginning of Juozapas Mykolas Karpis' Career in the Circle of Karolis Stanislovas Radvila, the Chancellor of the Grand Duchy of Lithuania. *Summary* . . . 327

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Andrzej Stroynowski. Obrady sejmu grodzieńskiego 1784 roku. Studium z dziejów kultury parlamentarnej. *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 330

Asmenvardžių rodyklė . . . 338

Vietafordžių rodyklė . . . 353

JONUŠAS ANTANAS VIŠNIOVECKIS APIE MOTINOS, BROLIO IR SAVO POLITINIŲ AKCIJŲ MOTYVUS (1700–1707 M.)

GINTAUTAS SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Anotacija. Straipsnyje analizuojami Jonušo Antano Višnioveckio (*Janusz Antoni Wiśniowiecki*) atsiminimuose pateikti jo, jo brolio Mykolo Servacijaus (*Michał Serwacy Wiśniowiecki*) ir jų motinos Anos Dolskos (*Anna z Chodorowskich-Wiśniowiecka-Dolska*) politinių akcijų, kuriose jie dalyvavo 1700–1707 m., motyvai. Atskleidžiama, kaip Jonušas Antanas aiškino savo artimiausių giminių ir savo paties politinius apsisprendimus. Analizuojami ne visų politinių akcijų motyvai, bet tik tų, kur susikirto ar nevisiškai sutapo Višnioveckių šeimos, XVIII a. pradžioje iškilusios į pačių įtakingiausių Lietuvos didikų giminių gretas, narių požiūriai. Aptarti kunigaikščių Višnioveckių ir jų motinos veiksmai, kurių jie ėmėsi lemiamais vidaus karo Lietuvoje metais (1700 m.), motyvai, pateikti J. A. Višnioveckio atsiminimuose. Kitą politinių akcijų kompleksą, kurių motyvų interpretacija analizuojama straipsnyje, sudaro Višnioveckių bei jų motinos veiksmai, vedę į suartėjimą su švedais ir jų statytiniu Lenkijos ir Lietuvos valdovo soste Stanislovu Leščinskiu ir pasibaigę atviru Višnioveckių perėjimu į Stanislovo Leščinskio ir švedų šalininkų stovyklą 1707 m.

Reikšminiai žodžiai: Ana Dolska, Didysis Šiaurės karas (1700–1721 m.), Sapiegos, Višnioveckiai.

XVIII a. pradžioje į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės įtakingiausių didikų gretas sugrįžo kunigaikščių Višnioveckių giminės atstovai. Nesuvokę jų ketinimų, politinių planų, veiksnių motyvų ir sudėtingų tarpusavio santykių, vargiai galime tinkamai suprasti ir paaiškinti daugelį to neramaus laikotarpio Lietuvos istorijoje įvykių.

Jonušas Antanas Višnioveckis gyveno 1678–1741 m. Savo politinę karjerą pradėjo nuo Lietuvos pataurininkio pareigybės (ėjo 1697–1699 m.), bet jau tada jo politinės ambicijos siekė pačių aukščiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės postų. Dėl jų jis ėmė varžytis su iki tol Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje dominavusia Sapiegų gimine. Sapiegų politinė galia tuo metu ėmė silpti dėl didelės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų opozicijos, kuri susivienijo į antisapieginį judėjimą – vadinamuosius Lietuvos respublikonus. 1699–1702 m. J. A. Višnioveckis jau buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ministras – rūmų maršalas. Šis laikotarpis jau patenka į jo atsiminimuose aprėpiamą laikotarpį. Šie metai ypač svarbūs Lietuvos istorijai – kaip tik tada vidaus politinės kovos Lietuvoje peraugo į ginkluotą kovą – vidaus karą tarp Sapiegų grupuotės ir

respublikonų. J. A. Višnioveckis, nors buvo gana jauno amžiaus ir nedidelės politinės patirties, iškilo iki vieno svarbiausių šio judėjimo politinių lyderių. J. A. Višnioveckio įtakos regionas Lietuvoje buvo Pinsko pavietas. Jis buvo šio pavieto didžiausiu žemvaldžiu ir įtakingu vietos pareigūnu – Pinsko pavieto teisiniu seniūnu¹. Šalia Jonušo Antano į antisapieginio judėjimo vadovų gretas tuo metu stėjo ir jo jaunesnis brolis Mykolas Servacijus Višnioveckis. Višnioveckiai sparčiai kilo karjeros laiptais ir tapdavo vis įtakingesnėmis figūromis Lenkijos ir Lietuvos valstybės politiniame Olimpe. J. A. Višnioveckis tapo Vilniaus kaštelionu (1703 m.), Vilniaus vaivada (1704 m.), Krokuvos vaivada (1706 m.). Dar spartesnė buvo jaunesniojo brolio – M. S. Višnioveckio (1680–1744 m.) karjera. 1700 m. pabaigoje prieš Sapiegų hegemoniją sukilusi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija išrinko jį faktiniu Lietuvos respublikonų grupuotės lyderiu – vaivadijų ir pavietų generaliniu pulkininku, po 1700 m. lapkričio 24 d. Valkininkų nutarimo šios pareigos suteikė jam realią faktinę valdžią Lietuvoje. 1702 m. jis jau Lietuvos lauko etmonas, o 1703 m., atėmus iš Kazimiero Jono Sapiegos didžiojo etmono urėdą, karalius Augustas II šias pareigas suteikė Mykolui Servacijui². Brolių karjerą komplikavo perėjimas į švedų ir jų statytinio Stanislovo Leščinskio pusę 1707 m.

Kunigaikščių Višnioveckių giminė, kurios istorija po 1569 m. daugiausia buvo susijusi su Lenkijos Karalyste, XVII a. pabaigoje „grįžo“ į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę dėka Jonušo Antano ir Mykolo Servacijaus motinos Anos iš Chodorovskių (apie 1661–1711 m.). Pirmą kartą ji ištekėjo už Konstantino Višnioveckio (1635–1686 m.). Šioje santuokoje ir gimė abu jaunieji Višnioveckiai. 1689 m. Ana ištekėjo antrą kartą – už Lietuvos rūmų maršalo Jono Karolio Dolskio (1635–1695 m.). Jau 1691 m. jis tapo Lietuvos didžiuoju maršalu. Taip pat buvo įtakingiausiu didiku ir stambiausiu žemvaldžiu Pinsko paviete, buvo jo teisiniu seniūnu ir administravo su šia pareigybe susietą Pinsko seniūniją, neretai dar vadintą „Pinsko ekonomija“. J. K. Dolskis buvo ištikimas karaliaus Jono III Sobieskio šalininkas. Pradžioje bandė aktyviai padėti karaliui kovoti su jam nepalankios Sapiegų giminės hegemonija Lietuvoje, vėliau, patyręs Sapiegų spaudimą, karalių rėmė apdairiau. Gyvenimo pabaigoje bandė įtikinti ir savo sūnus vengti atviro konflikto su Sapiegomis. Ana iš Chodorovskių Dolska sėkmingai rūpinosi tiek Višnioveckių, tiek ir Dolskių giminės ekonomine gerove. Vienu iš sėkmingiausių jos „gimininės politikos“ laimėjimų buvo jos jaunesniojo sūnaus – Mykolo Servacijaus santuokos

1 Ilona Czamańska, *Wiśniowiccy. Monografia rodu*, Poznań: Wydawnictwo poznańskie, 2007, p. 364–384.

2 Andrzej Rachuba, Michał Serwacy Korybut Wiśniowiecki herbu własnego (1680–1744), in: *Poczet hetmanów Rzeczypospolitej. Hetmani litewscy*, red. Mirosław Nagielski, Warszawa: Bellona, 2006, p. 221–235; Ilona Czamańska, *Wiśniowiccy*, p. 405–436; Valdas Rakutis, Mykolas Servacijus Kaributas Višnioveckis (1703–1707, 1735–1744), in: *Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai*, t. 1: *LDK didieji etmonai ir sukilimų vadai*, sud. Gintautas Surgailis, Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija ir Vytauto Didžiojo karo muziejus, 2008, p. 174–185.

su J. K. Dolskio vienturtės dukters iš pirmosios santuokos Kotrynos Dolskos sudarymas netrukus po Lietuvos didžiojo maršalo mirties, jau 1695 m. Kurį laiką savo rankose sutelkusi Višnioveckių ir Dolskių valdų kontrolę, netrukus, jau 1697 m., susikivirčio su sūnumis, ypač jaunesniuoju ir jo žmona, dėl faktinio valdų valdymo. Sūnūs perėmė valdas į savo rankas, net tas, kurios teisiškai turėjo likti Anai Dolskai. Teisminiai ginčai vyko iki 1704 m. Nuoskaudos išliko ir vėliau³. Tad Višnioveckių giminę, XVIII a. pačioje pradžioje iškilusią į patį įtakingiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminių Olimpą, iš vidaus graužė turtiniai ginčai. Tiek sūnūs, tiek ir motina buvo energingi ir gabūs viešojo bei politinio gyvenimo dalyviai, kurių veiksmai ir intencijos toli gražu ne visada sutapo.

Šiame straipsnyje bus bandoma išanalizuoti J. A. Višnioveckio atsiminimuose pateiktus jo, jo brolio ir jų motinos politinių akcijų motyvus, t. y. dėmesys bus sutelktas į tai, kaip Jonušas Antanas aiškino savo artimiausių giminių ir savo paties politinius apsisprendimus. Analizuojami bus ne visų politinių akcijų motyvai, bet tik tų, kur susikirto ar nevisiškai sutapo Višnioveckių šeimos narių požiūriai. Pirmiausia bus aptarti kunigaikščių Višnioveckių ir jų motinos veiksmų, kurių jie ėmėsi lemiamais vidaus karo Lietuvoje metais (1700 m.), motyvai, pateikti J. A. Višnioveckio atsiminimuose. Kitą politinių akcijų kompleksą, kurių motyvų interpretacija bus aptarta, sudaro Višnioveckių bei jų motinos A. Dolskos veiksmai, vedę į suartėjimą su švedais ir jų statytiniu Stanislovu Leščinskiu. Šį procesą vainikavo viešas Višnioveckių perėjimas į šią stovyklą 1707 m.

Straipsnis paremtas J. A. Višnioveckio atsiminimais – didesnioji jų dalis buvo publikuota 2018 m.⁴ Šie labai vertingi atsiminimai atskleidžia gana daug Didžiojo Šiaurės karo (1700–1721 m.) pirmojo laikotarpio (1700–1710 m.) epizodų bei to meto politinio gyvenimo užkulsius. Tai buvo laikotarpis, kai kare aktyviai dalyvavo ir Lenkijos ir Lietuvos valstybė bei su ja asmeninės unijos saitais susijusi Saksonijos kunigaikštystė, kurias valdė bendras valdovas – Augustas II Vėtinas. Atsiminimų fragmentų kopijos jau senokai funkcionavo istoriografijoje⁵, bet jų autorystės problema ilgą laiką buvo neišspręsta. Kelta tezė, kad jų autorius ar autoriai turėjo būti artimai susiję su J. A. Višnioveckio aplinka⁶. Przemysławo P. Romaniuko atliktas didelis tyrimas, identifikuojant atsiminimų autoriaus asmenybę⁷, nebekelia abejonių. Ankstesnę hipotezę patvirtino

3 Ilona Czamańska, *Wiśniowieccy*, p. 357–363.

4 Janusz Antoni Wiśniowiecki, *Ilias Polski (1700–1710)*, wydali Przemysław P. Romaniuk i Jacek Burdowicz-Nowicki, Warszawa: Fundacja Lanckorońskich i Wydawnictwo Neriton, 2018.

5 Pz., juos naudojo Józefas Feldmanas, labai aukštai vertinęs jų svarbą, žr. Józef Feldman, *Polska w dobie wielkiej wojny północnej 1704–1709*, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1925.

6 Ilona Czamańska, *Wiśniowieccy*, p. 380.

7 Przemysław P. Romaniukas jau anksčiau yra publikavęs darbą, kuriame iškėlė tezė apie dviejų šaltinių – *Lietuvos kronikėlės (Kroniczka litewska)* ir *Ignaco Olszowskio atsiminimų (Pamiętniki Ignacego Olszowskiego)* tamprų ryšį, t. y. kad abu šie šaltiniai yra vieno kūrinio – *Ilias Polski* sudėtinės dalys, o paties kūrinio autorystę priskyrė J. A. Višnioveckiiui, žr. Przemysław P. Romaniuk, „Ilias Polski“ księcia Janusza Antoniego Wiśniowieckiego, czyli „kroniczka litewska“ i pamiętnik Ignacego Olszowskiego, in: *Kwartalnik Historyczny*, 2010, R. CXVII, sąs. 3, p. 71–78.

surastas atsiminimų originalas⁸, kuris ir tapo atsiminimų publikacijos pagrindu. Nors pasakojimas surašytas tokiu būdu, kad J. A. Višnioveckis minimas kaip trečiasis asmuo, tačiau surastas atsiminimų originalas, surašytas, matyt, J. A. Višnioveckio sekretoriaus ranka, kuriame taip pat yra gausūs paties J. A. Višnioveckio ranka padaryti taisymai, patvirtina, kad J. A. Višnioveckis buvo šių atsiminimų surašymo inspiratorius ir juos autorizavo. Tokia atsiminimų surašymo trečiuoju asmeniu, pasitelkiant sekretorių (padėjėją), forma toje epochoje tarp didikų buvo praktikuojama – taip buvo parengti ir neseniai Urszulos Kosińskiejos publikuoti to paties laikotarpio Jokūbo Henriko Flemingo atsiminimai⁹. Patvirtintas tiesioginis ryšys tarp istorinio šaltinio ir vieno žymiausių tos epochos Lietuvos bei Lenkijos didikų šiuos atsiminimus daro dar labiau vertingus. Atsiminimuose atsiskleidžia J. A. Višnioveckio politinė ir kiek mažiau karinė veikla, o svarbiausia – tai, kaip šis didikas atsiminimų rašymo metu aiškino savo ir savo artimųjų – motinos ir brolio – veiksmus aprašomų įvykių kontekste: vidaus karo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje kulminacijos metais, kurie sutapo ir su Didžiojo Šiaurės karo pradžia (1700–1701 m.); pastangas numalšinti kazokų sukilimą Vakarų Ukrainoje (1702–1703 m.); dalyvavimą Augusto II šalininkų grupuotės kovoje su švedais bei jų šalininkais Lietuvoje (iš jų pirmiausia paminėtini Sapiegos) bei Lenkijoje 1702–1704 m.; tolimesnėse kovose su švedais (1704–1707 m.) bei vėliau, jau perėjus į švedų ir jų statytinio Lenkijos ir Lietuvos valdovo soste – Stanislovo Leščinskio stovyklą (1707 m.); veiklą Stanislovo Leščinskio aplinkoje (1708–1709 m.). 1707 m. apimantis atsiminimų fragmento rankraštis neišliko, jį atsiminimų publikacijos rengėjai pasistengė iš dalies rekonstruoti pagal Józefo Feldmano darbe¹⁰ panaudotas nuorodas bei citatas. Jau po atsiminimų publikacijos pasirodymo pavyko rasti ir trūkstamo jų fragmento, apimančio 1707 m., nuorašą, kuris šiuo metu yra saugomos Lodzėje esančiame archyve¹¹. Aptardami 1707 m. įvykius, pirmiausia M. S. Višnioveckio perbėgimą į švedų ir Stanislovo Leščinskio stovyklą bei šio apsisprendimo vertinimą jo brolio atsiminimuose, kaip tik ir remsimės nepublikuotu J. A. Višnioveckio atsiminimų fragmentu.

Broliai Višnioveckiai jau nuo pat 1697 m. vykusio elekcinio seimo buvo nusiteikę aktyviai įsitraukti į kovą su Sapiegų hegemonija¹². Tačiau šį jų nusiteikimą bandė atšaldyti jų motina. J. A. Višnioveckio manymu, tokias jų motinos A. Dols-

8 Manuskrypt nazwany Ilias Polski..., Biblioteka Jagiellońska, sygn. Przyb. 4/57.

9 [Jacob Heinrich von Flemming], *Mémoires concernant l'élection d'Auguste II pour roi de Pologne et les débuts de la guerre du Nord (1696–1702)* / [Jakub Henryk Flemming], *Pamiętniki o elekcji Augusta II na króla polskiego i o początkach wojny północnej (1696–1702)*, wyd. Urszula Kosińska, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2017.

10 Józef Feldman, *op. cit.*

11 J. A. Višnioveckio atsiminimų 1707–1708 m. fragmentas (kopija), Archiwum Państwowe w Łodzi, zespół nr 592: Archiwum rodziny Bartoszewiczów, sygn. 2009 (Rękopis Biblioteki Ordynacji Krasieńskich w Warszawie nr 2879 p. t. „Kroniczka 1707 i 1708 r. / fragment/“ – charakterem późniejszym), 45 l. Nepublikuotas fragmentas, l. 1–16. Už informaciją apie šį šaltinį dėkoju P. P. Romaniukui.

12 Apie tai žr., pvz., Dmitry Vitsko, Stanowisko Wiśniowieckich wobec sporów o sejm konny 1698 roku, in: *Kultura parlamentarna epoki staropolskiej*, red. Andrzej Stroynowski, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2013, p. 269–284.

kos pastangas lėmė jos viltis ištekėti už tuo metu našliu buvusio Vilniaus vaivados ir Lietuvos didžiojo etmono Kazimiero Jono Sapiegos, kas labai nepatiko jos sūnams. Jaunųjų Višnioveckių karštakošiškumą veržtis į kovą su Sapiegomis taip pat stengėsi suvaldyti ir motinos dėdė – Krokuvos kaštelionas ir Lenkijos didysis etmonas Stanislovas Janas Jablonovskis, dėl kurio „grasinimų ir prašymų“ jaunesni Višnioveckiai atlėgo. Tačiau, pasak atsiminimų autoriaus, buvo užslopinta kibirkštis tik tam, kad vėliau prasiveržtų didele liepsna¹³.

Brolių nuostatas Sapiegų atžvilgiu ir pasiryžimą ginklu nuversti Sapiegų hegemoniją ypač paskatino incidentas, įvykęs 1700 m. balandžio 25 d. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo inauguracijos išvakarėse, kai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo etmono ir Vilniaus vaivados K. J. Sapiegos eskortas per klaidą – supainiojęs Višnioveckių karietos eskortą su aršaus to meto Sapiegų priešininko, Vitebsko kašteliono bei formalaus respublikonų judėjimo lyderio, paskelbto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaivadijū ir pavietų generaliniu pulkininku, Mykolo Kazimiero Katilo (*Michał Kazimierz Kocielł*), palyda, dėl ko kilo susišaudymas. Jo metu buvo sužeisti abu broliai Višnioveckiai. Incidentas ir jo aplinkybės, paminėtos atsiminimuose, atskleidžia Višnioveckių požiūrį į šį įvykį. Pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į tai, kad, J. A. Višnioveckio liudijimu, A. Dolska labai stengėsi, kad jos sūnūs iš viso nevyktų į Vilnių, kur turėjo rinktis Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas, o netrukus – ir Iždo tribunolas. Be noro apsaugoti sūnus nuo vėlimosi į Lietuvą apėmusius vidaus konfliktus, motina tuo metu dar rūpinosi savo vyriausiojo sūnaus vedybų planais, su kuo siejosi jos ir J. A. Višnioveckio išvykos į Lvovą. Pastarojo teigimu, jei būtų klausęs mamos ir negrižęs atgal į Lietuvą, tai nebūtų patekęs „į Vilniaus pirtį“¹⁴. Višnioveckius atvykti į Vilnių labai kvietė Lietuvos kancleris Karolis Stanislovas Radvila, pretendavęs į Tribunolo maršalus ir ruošėsis atkakliai kovai ir galimam susidūrimui dėl šių pareigų su Sapiegų grupuote, kuri iškėlė Polocko vaivados Dominyko Mykolo Sluškos kandidatūrą. Tribunolo išvakarėse kancleris susitarė dėl savo kandidatūros su Sapiegomis, o D. M. Sluškai už atsisakymą konkuruoti sumokėjo kelis tūkstančius talerių. Apie šį savo susitarimą, kaip aiškėja iš atsiminimų, neinformavo jaunųjų Višnioveckių. Atsiminimų rašymo momentu J. A. Višnioveckis dėl to kancleriui priekaištavo, nes Višnioveckių kelionė į Vilnių neteko savo tikslo – paremti kanclerį kovoje dėl Tribunolo maršalo pareigų¹⁵. Nors daugumoje istorinių šaltinių bei istoriografijoje vyrauja požiūris, kad incidentas Vilniuje, kai buvo apšaudyta Višnioveckių karieta bei abu broliai buvo sužeisti – vyresnysis gana sunkiai, įvyko per nesusipratimą, tačiau, J. A. Višnioveckio

13 Janusz Antoni Wiśniowiecki, *Ilias Polski (1700–1710)*, p. 72.

14 „których żadną miarą matka puścić niechciała“, *Ibid.*, p. 74.

15 „[...] nie posłał przeciw książętom, aby byli daremnej nie czynili podróży, którzy dla usługi jego szczególnie jachali“, *Ibid.*, p. 74.

įsitikinimu, tai buvo sąmoningas K. J. Sapiegos įvykdytas užpuolimas. Net ir žvelgdamas į įvykį retrospektyviai, atsiminimų autorius tokio savo įsitikinimo nepakeitė. J. A. Višnioveckio teigimu, jis su broliu prie etmono rūmų Vilniuje atsidūrė ne atsitiktinai, bet jie vyko ten su vizitu, kanclerio įkalbėti. Dėl to nukėlė anksčiau planuotą vizitą pas savo motinos giminaitį – Lietuvos lauko etmoną ir Vilniaus kaštelioną Juozapą Boguslavą Slušką. O K. J. Sapiegą apsispręsti užpulti atvykstančius Višnioveckius pastūmėjo dvi damos – pirmoji didžiajam etmonui įteigusi, kad Višnioveckiai su bajorais prieš Sapiegas rezga sąmokslą, o antroji tiesiai paskatinusi pulti, nes tam susidariusios palankios aplinkybės (*masz czas, masz pole*)¹⁶. Gana unikali yra J. A. Višnioveckio pateikta šio incidento tiesioginių pasekmių interpretacija. Jo teigimu, taip buvo išgelbėtas Vilnius nuo planuoto didelio ginkluoto susidūrimo tarp į miestą atvykusių respublikonų ir čia sutelktos Sapiegų žinioje buvusios kariuomenės bei jų tarnų ir šalininkų pajėgų. Kadangi šalia Vyriausiojo Tribunolo sesijos netrukus turėjo prasidėti ir daug ginčų kėlusio Iždo tribunolo atidėtoji sesija¹⁷, tai Sapiegos, atstovaujami didžiojo iždininko Benedikto Povilo Sapiegos, bei radikalieji respublikonų lyderiai – Žemaitijos generalinis seniūnas Grigalius Antanas Oginskis bei Vitebsko kaštelionas ir respublikonų „generalinis pulkininkas“ Mykolas Kazimieras Katilas – tuo metu vedė derybas dėl Iždo tribunolo atnaujinimo sąlygų. J. A. Višnioveckio įsitikinimu, nuo šių derybų baigties priklausė, ar griebsis Sapiegos jėgos ar ne. Didžiojo etmono sūnus Lietuvos arklidininkas Mykolas Pranciškus Sapiega, savo žinioje turėjęs už mūrinio tilto per Nerį sutelktas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės pėstininkų pajėgas, buvo pasirengęs tą naktį griebtis jėgos, jei derybos tarp B. P. Sapiegos ir respublikonų nepavyktų¹⁸. Kruvinas incidentas su Višnioveckiais privertė B. P. Sapiegą nutraukti derybas ir vykti pas brolių etmoną, o M. P. Sapiega taip pat paliko savo dalinius ir, atvykęs į tėvo rezidenciją, paėmė abu sužeistus Višnioveckius į savo stovyklą, kur suteikė jiems pagalbą. Kitą dieną Višnioveckiai (jaunesnysis brolis savarankiškai, o vyresnysis – nešamas) atvyko pro Sapiegų kariais pripildytą Vilniaus pilį į Vyriausiojo Tribunolo inauguraciją, kur maršalu buvo išrinktas Lietuvos kancleris. Višnioveckiai jautė apmaudą, kad kancleris sudarė su Sapiegomis sąjungą ir, tapęs Tribunolo maršalu, pateisino Sapiegas prieš karalių dėl incidento su Višnioveckiais. Brolių akyse kancleris tapo

¹⁶ *Ibid.*, p. 74.

¹⁷ Apie 1701 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždo tribunolą žr. Gintautas Sliesoriūnas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždo tribunolas – politinių grupuočių susidūrimų Vilniuje XVII ir XVIII a. sandūroje arena, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos*, sud. Vydas Dolinskas ir kt., Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės Valdovų rūmai, p. 451–465.

¹⁸ „Jakoż moim zdaniem dojść by mogła zgoda na pomienionej konferencyjej, wszystkie sprawę odkładając albo na sejm, albo na dekret obranych od obojej strony przyjaciół senatorów, ludzi wielkich i bez interesu Korony. Jeżeliby zaś oporem zdała się ciągnąć, to pewnie tej nocy byłaby wielka wrzawa i ogień niepochybny. I już z piechotami za mostem stojący, ruszać miał koniuszky litewski, zapatrując się na skutek negocjacji“, Janusz Antoni Wiśniowiecki, *Illias Polski (1700–1710)*, p. 76.

asmeniu, besivadovaujančiu konjunktūra ir einančiu „pavėjui“¹⁹. Galima būtų padaryti išvadą, kad nusivylimas įtakingesniais ir didesnę politinę patirtį turėjusiais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pareigūnais iš Sapiegų oponentų tarpo bei patirta asmeninė skriauda turėjo pastūmėti abu Višnioveckius imtis iniciatyvos planuojant ir organizuojant tolimesnę kovą su Sapiegomis.

Nors Sapiegos mėgino užglaistyti šį incidentą, atsiprašė Višnioveckių ir suteikė jiems pirmąją medicininę pagalbą, bet broliai buvo labai įžeisti ir planavo Sapiegomis atkeršyti. Istoriografijoje šis incidentas žinomas, sutariama, kad jis daug prisidėjo prie to, kad vidaus karas Lietuvoje peraugo į savo kulminacinę stadiją, kuri nulėmė svarbiausią šio karo mūšį, įvykusį 1700 m. lapkričio 18 d. prie Valkininkų. Sapiegos buvo sutriuškinti, šis mūšis užbaigė vadinamąją Sapiegų hegemoniją Lietuvoje. Tačiau ne visai tiksliai buvo galima patvirtinti, kad būtent iš karto po to incidento buvo suplanuota karinė akcija prieš Sapiegas. J. A. Višnioveckio atsiminimai neabejotinai patvirtina, kad rudenį įvykusi antisapieginės bajorijos mobilizacija į visuotinį šaukimą buvo suplanuota jau pirmomis dienomis po minėto incidento Vilniuje. Ir kad būtent tada buvo suplanuoti uždaviniai svarbiausiems antisapieginio judėjimo lyderiams. Veiksmų planą Višnioveckiai sudarė kartu su kitais respublikonų lyderiais dar prieš išvykstant iš Vilniaus į Varšuvą su skundais prieš Sapiegas M. S. Višnioveckiu ir (atskirai nuo Višnioveckio) G. A. Oginskiui. O Višnioveckiai jau tada pasižadėjo atvesti apie 3 tūkst. bajorų bei kazokų ir finansiškai paremti antisapieginių jėgų mobilizaciją – įsipareigojo skirti 30 tūkst. [auksinų?] patraukti į respublikonų pusę reikiamus asmenis²⁰. Toks arba panašus skaičius ginkluotų vyrų, Višnioveckių atsivestų į respublikonų karo stovyklą 1700 m. rudenį (spalio pabaigoje – lapkričio pradžioje), figūruoja ir kituose šaltiniuose²¹. Tačiau J. A. Višnioveckis savo atsiminimuose polemizuoja su šiuo teiginiu, matyt, paplitusiu to meto bajorijos ir viešosios opinijos įsivaizdavimuose. J. A. Višnioveckio teigimu, broliams Višnioveckiams nepavyko surinkti

19 „Staną tedy książę Radziwiłł marszałkiem, którego bez krwi mogłaby się obejść elekcyja i staną oraz wielkim przyjacielem Sapijów“, *Ibid.*, p. 77.

20 „A nim wyjechali z Wilna, umówili się między sobą skryte konfederacyje z pryncypalami województw, którzy obiecali byli ruszyć województwa na dzień i miejsce naznaczone, a książęta wzajem 3000 wojska wystawić i 30 z tego tysięcy dać na ujęcie niektórych“, *Ibid.*, p. 77.

21 Kad Višnioveckiai atsivedė su savimi apie 2 tūkst. karių, minima Višnioveckių atvykimo į respublikonų karo stovyklą prie Lipniškių aprašyme: „Mieli Xiążęta z sobą ludzi ze dwa tysiące, y niemało towarzystwa koronnego“, žr. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 17, b. 177, l. 251. Apie tai taip pat rašė Gintautas Sliesoriūnas: „Netrukus į Lipniškes atžygiavo ir Višnioveckių sutelktos respublikonų pajėgos. Manoma, kad Višnioveckiai, be Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pietinių vaivadijų bajorų, atsivedė dar apie du tūkstančius privačių dalinių karių – savo valdose Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijoje surinktų tarnų ir rekrūtų, iš kurių buvo suformuotos pėstininkų bei lengvųjų raitininkų – valakų vėliavos. Buvo nusisamdę ir Lenkijos kariuomenėje tarnybos patirtį turėjusių karių“, žr. Gintautas Sliesoriūnas, Valkininkų mūšis 1700, in: *Žymiausi Lietuvos mūšiai ir operacijos*, ats. red. ir sud. Karolis Zikaras, Vilnius: Alio, 2013, p. 137.

ties, kiek buvo sutarta Vilniuje, bet surinko „kiek pajėgė“²². Surinkti karių, kiek planavo, broliams Višnioveckiams sutrukdė ne kas kitas, o jų motina. A. Dolska, sužinojusi apie sūnus Vilniuje ištikusią nelaimę, atskubėjo į Lietuvos sostinę. Ir čia, jos vyresniojo sūnaus tvirtinimu, iš pradžių išsiaiškino visus slapčiausius respublikonų planus, apgaulingai rodydama savo pasiryžimą atkeršyti Sapiegoms ir dėl to net užstatyti savo brangenybės²³. Tuo metu ją apėmusį pasipiktinimą Sapiegomis patvirtina ir jos korespondencija²⁴. Tačiau, sužinojusi visus šiuos slaptai sutartus respublikonų ir savo sūnų planus, ji nuvyko pas didžiojo etmono motiną Oną Barborą Sapiegienę (*Anna Barbara z Kopciov Sapieżyna*, 1627–1707 m.) ir jai tuos planus atskleidė. Vyresniojo sūnaus manymu, ji taip pasielgė vis iš tos pačios savo senos vilties išteketi už K. J. Sapiegos²⁵. J. A. Višnioveckio atsiminimų vertė šiuo atveju yra ypač didelė, kadangi tokiu teiginiu, atskleidžiančiu kunigaikštienės A. Dolskos užkulisinius veiksmus bei jų motyvus, būtų galima ir suabejoti, jei tai nebūtų jos sūnų liudijimas.

Višnioveckių motina taip pat ir tiesiogiai bandė sutrukdyti sūnams mobilizuoti Ukrainoje planuotas pajėgas kovai su Sapiegomis. Atvykusi į Lvovą trukdė samdyti privačius Višnioveckių būrius, rinkti tam būtinas lėšas, taip pat įtikino dešiniakrantėje Ukrainoje tuo metu labai įtakingą kazokų vadą Semioną Palėjų suimti Višnioveckių pas kazokus su pinigais siųstą emisarą, turėjusį pasamdyti kelis šimtus šaulių – pėstininkų (lenk. *samopalników*). Kartu buvo perimti ir samdyti skirti Višnioveckių pinigai, jauniesiems kunigaikščiams beliko tik džiaugtis, kad patį pasiuntinį vėliau pavyko išgelbėti²⁶. Jaunųjų Višnioveckių užsidegimą sutelkti Ukrainoje dideles pajėgas kovai su Sapiegomis bandė pristabdyti ir A. Dolskos dėdė – Lenkijos didysis etmonas bei Krokuvos kaštelionas S. J. Jablonovskis, Višnioveckiams buvęs dideliu autoritetu. Nors iš karto, kai Varšuvą pasiekė žinios apie Višnioveckių užpuolimą Vilniuje ir pas karalių bei senatorius atvyko tiek respublikonų atstovai (G. A. Oginskis ir M. S. Višnioveckis), tiek ir Lietuvos didysis iždininkas B. P. Sapiega, Lenkijos etmonas prieš pastarąjį buvo net užsimojęs kardu. Bet vėliau, įtikintas Lietuvos lauko etmono J. B. Sluškos, ėmė ieškoti susitaikymo

22 [A. Dolska] „Jako mogła, psowała do zaciąnienia sumy i zaciągi chorągwi tak dalece, że umowa wileńska na wiatr poszła i tylko sam szczęśliwy wyrok do kupy sprowadził ślachtę, a księżęta, ile możności było, zgromadzili ludzi, osobliwie slugi...“, Janusz Antoni Wiśniowiecki, *Ilias Polski (1700–1710)*, p. 80.

23 „Ale wszystko poszło pod lawę, bo księżna matka księżąt, przyjechawszy do Wilna, z wielkim żalem swoim o synów postrzelanych wysłała co najsekretniejsze projekta od niektórych pryncypałów i obiecała choćby ostatnie klejnoty zastawić, aby mogła mieć pomstę“, *Ibid.*, p. 77.

24 A. Dolskos 1700 m. gegužės 1 d. laiškas K. S. Radvilai, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów, V, nr 3129, p. 76–79.

25 „A potym wyjechawszy z Wilna, wydała matce wojewody wileńskiego wszystkie postanowienia, a to będąc w nadziei dawnej iścia za mąż“, Janusz Antoni Wiśniowiecki, *Ilias Polski (1700–1710)*, p. 77.

26 „[...] za instynktem księżnej matki wziął posłanego na zaciąg i pieniądze“, *Ibid.*, p. 78, 80.

su Sapiegomis²⁷. Tam tikrą vaidmenį čia, matyt, taip pat atliko Lenkijos didžiojo etmono noras sutelkti apie save kuo daugiau įtakingesnių didikų, nepritariančių karaliaus Augusto II norui įtraukti Lenkijos ir Lietuvos valstybę į karo veiksmus prieš Švediją. Vėliau, atvykęs į Lvovą, S. J. Jablonovskis pasikvietė ten abu jaunuosius Višnioveckius ir įtikino juos priimti tarpininkavimą, kuris turėjo užglaistyti konfliktą su Sapiegomis. J. A. Višnioveckio tvirtinimu, jaunieji kunigaikščiai su tuo sutikę, be kita ko, ir todėl, kad sužinojo apie Varšuvoje sudarytą respublikonų (M. K. Katilo) ir Sapiegių susitarimą, nes dar nežinoję, kad tas susitarimas buvęs sudarytas nenuoširdžiai, dėl akių²⁸.

J. A. Višnioveckio atsiminamai suteikia papildomų žinių apie 1700 m. rudenį vykusius karo veiksmus tarp Sapiegių ir respublikonų, atskleidžia pačių brolių Višnioveckių motyvus, kodėl vyresnis iš jų – Jonušas Antanas sutiko užleisti jaunesniajam broliui – Mykolui Servacijui respublikonų judėjimo lyderio poziciją. Apie Višnioveckių požiūrį į dėl respublikonų judėjimo lyderio vaidmens su kunigaikščiais tuo metu besivaržiusį ankstesnį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų generalinį pulkininką M. K. Katilą galime spręsti iš to, kaip interpretuojamas M. K. Katilo Baltosios Rusios vaivadijose sumobilizuotų bajorų žygis, pasibaigęs susidūrimu su B. P. Sapiegos vadovautais daliniais prie Ašmenos. Čia respublikonai patyrė pralaimėjimą. J. A. Višnioveckio nuomone, M. K. Katilas nesistengė susijungti su Višnioveckių pajėgomis ir skubėjo į Vilnių, kad ten pats surengtų respublikonų suvažiavimą²⁹. Višnioveckių atsivestos pajėgos apibūdintos taip – beveik pusantro tūkstančio gerai parengtų ir aprūpintų karių³⁰. Respublikonų pajėgos susijungė prie Lipniškių. Gausios ir gerai parengtos Višnioveckių pajėgos lėmė, kad būtent M. S. Višnioveckis tada buvo bajorų, susirinkusių į visuotinį šaukimą, išrinktas respublikonų vadu – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaivadijų ir paviatų generaliniu pulkininku. Po 1700 m. lapkričio 24 d. priimto vadinamojo Valkininkų nutarimo, nustačiusio Lietuvoje naujai suformuotos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės respublikonų konfederacinio pobūdžio valdžios principus, šis postas imtas vadinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaivadijų ir paviatų bei kariuomenės generalinio pulkininko postu. Kaip nurodoma atsiminimuose, Mykolas Servacijus ne itin troško šių pareigų, bet Jonušas Antanas tapti generaliniu pulkininku atsisakė, nes tuo metu planavo savo vedybas³¹. Remdamiesi tuo, galime daryti išvadą, kad, vyresniojo

²⁷ *Ibid.*, p. 78.

²⁸ „Pan krakowski, przyjechawszy do Lwowa, wszystkie swoje obrócił starania, sprowadziwszy ksiąząt, aby wyperswadował; i ksiąźta, widząc rzeczy oporem idące, naklonili się byli do mediacyjej, ile gdy usłyszeli o traktacie, który Kociól, szlachty litewskiej niemal wódz, uczynił, nie wiedząc, że na pozór“, *Ibid.*, p. 78.

²⁹ „Chciał, nie czekając ksiąźat, cokolwiek dokazać [...]. Udał się prosto ku Wilnowi, aby tam założył stolicę i miejsce generalnemu zgromadzeniu“, *Ibid.*, p. 80.

³⁰ [Višnioveckiai] „Z dobrym i moderowanym ludem blisko póltoru tysięcy szli“, *Ibid.*

³¹ „Poszli pod Lipniszki, kędy księcia młodszeo obrali pulkownikiem, ledwie chcącego, z której funkczyj starszy wymówił się, mając myśl o postanowieniu swoim“, *Ibid.*

Višnioveckio manymu, toks akivaizdus užsiangažavimas respublikonų stovykloje galėjo sutrukdyti jo ketinimams vesti numatytą nuotaką. Tai turėjo būti Teresė Kotryna Liubomirska, dėl santuokos su ja jis ir jo motina A. Dolska bandė susitarti su Liubomirskiais 1700 m. vasarą, būdami Lvove. Kaip žinia, Liubomirskiai buvo artimi Sapiegų sąjungininkai. Bet ši santuoka taip ir nebuvo sudaryta. Kunigaikštis 1703 m. vedė Teofilę Leščinską, netrukus po jos pirmojo vyro Pilypo Konarževskio (*Filip Konarzewski*) mirties (mirė 1703 m. sausio 1 d.)³².

A. Dolska į „didžiąją tarptautinę politiką“ įėjo kaip moteris, pastūmėjusi kairiakrantės Ukrainos etmoną Ivaną Mazepą užmegzti ryšius su Stanislovu Leščinskiu ir Švedijos karaliumi Karoliu XII, kas galiausiai nulėmė etmono perėjimą į švedų pusę 1708 m. Už šį sprendimą etmonui teko sumokėti didelę kainą. Po Karolio XII pralaimėjimo rusams prie Poltavos 1709 m. etmonas kartu su Švedijos karaliumi turėjo bėgti į Osmanų imperijos žemes. Dėl tikrųjų I. Mazepos motyvų ir spėjamo romano tarp jo ir A. Dolskos vaidmens šioje istorijoje istoriografijoje tebeplemizuojama³³. Yra tikra, kad kunigaikštienė simpatizavo Stanislovui Leščinskiui bei jį protegavusiam Švedijos karaliui Karoliui XII ir vėliausiai nuo 1704 m. palaikė su jais konfidencialius kontaktus³⁴. J. A. Višnioveckio atsiminimuose jo motinos ir Ukrainos etmono politinis bendradarbiavimas aiškinamas „romantiniais“ argumentais, o šio aljanso sudarymo iniciatyva priskiriama A. Dolskai. I. Mazepai J. A. Višnioveckis turėjo jausti simpatiją – atsiminimuose jis apibūdinamas kaip „garbingas senukas“, Lenkiją laikęs savo Tėvyne, kurioje ir norėjęs numirti. Na, o jo „nelaimės“ prasidėjusios nuo Jonušo Antano dukters Pranciškos Uršulės (būsimos Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės žmonos) Krynicos Bialoje 1706 m. vykusių krikštytųjų, kuriose dalyvavo ir A. Dolska, o I. Mazepa buvo krikštateviu. J. A. Višnioveckio tvirtinimu, jo motina ne tik pažadėjo Ukrainos etmonui Stanislovo Leščinskio palankumą, aukštas pareigybes Lenkijoje, bet ir savo ranką. Viltis sugrįžti į Lenkiją, vesti A. Dolską ir taip susigiminiuoti su kilmingiausiomis Lenkijos didikų giminėmis bei taip patekti į jos elito gretas, gauti čia svarbias pareigas, taip pat iš Maskvos patiriama spauda, J. A. Višnioveckio tvirtinimu, nulėmė I. Mazepos perėjimą į Karolio XII pusę³⁵.

32 Ilona Czamańska, *Wiśniowieccy*, p. 384–386.

33 Apie tai ir kitus Višnioveckių giminės istorijos poleminius aspektus žr.: Zbigniew Anusik, O książętach Wiśniowieckich i czasach, w których żyli, in: *Przegląd Nauk Historycznych*, 2009, R. VIII, Nr. 2, p. 149–245; Idem, *Książęta Wiśniowieccy na tle swoich czasów*, in: Idem, *Studia i szkice staropolskie*, Łódź: Wydawnictwo uniwersytetu łódzkiego, 2011, p. 586–682; Ilona Czamańska, Suplement do supplementu. Odpowiedź na recenzję Zbigniewa Anusika książki *Wiśniowieccy*. Monografia rodu, in: *Res Historica*, 2015, t. XL, p. 279–309; Zbigniew Anusik, O książętach Wiśniowieckich raz jeszcze. W związku z wystąpieniem Ilony Czamańskiej, in: *Przegląd Nauk Historycznych*, 2018, R. XVII, Nr. 1, p. 185–234.

34 Лист княгини Дольської до Карла XII (вересень 1704 р.) (Публікація Хокана Хенрікссона, переклад з латинської Ольги Циганок, коментар Олександра Дубини), in: *Сіверянський літопис*, 2014, № 1–3, p. 36–42.

35 Janusz Antoni Wiśniowiecki, *Ilias Polski (1700–1710)*, p. 202, 238.

Įdomi detalė, kad Jonušas Antanas savo motinos simpatijas švedams, kaip atrodo, siejo dar su jos dėdės – Lenkijos didžiojo etmono S. J. Jablonovskio įtaka³⁶. Etmonas jau 1701 m. rengė planus, kaip priversti Augustą II užbaigti karą su švedais. Teigiama, kad net svarstė karaliaus detronizavimo planus³⁷. Kaip žinia, Karolis XII, 1702 m. pradėjęs žygi į Lenkiją, tikėjosi iš etmono sulaukti paramos prieš Augustą II, o žinia apie S. J. Jablonovskio mirtį švedų karalių labai nuliūdino ir pastūmėjo spartinti žygi į Varšuvą. Stanislovas Leščinskis buvo A. Dolskos pusseserės sūnus (A. Dolskos dėdės S. J. Jablonovskio anūkas). Giminytė artino ją ir jos sūnus Višnioveckius su švedų statytinio Stanislovo Leščinskio stovykla. Jonušas Antanas savo atsiminimuose patvirtina, kad jo motina ne tik jautė didelę simpatiją Stanislovui Leščinskiui, bet ir nuolat skatino savo sūnus pereiti į jo pusę³⁸. Tačiau jokios savo motinos įtakos nei dėl savo perėjimo į švedų ir Leščinskio pusę, nei dėl savo brolio Mykolo Servacijaus, tuo metu jau buvusio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiuoju etmonu iš Augusto II nominacijos, perėjimo į tą pačią – švedų ir Leščinskio pusę Jonušas Antanas nepripažino. Abu kunigaikščiai viešai prisijungė prie Stanislovo Leščinskio šalininkų 1707 m. vasarą, t. y. jau praėjus pusmečiui po Augusto II abdikacijos. Jonušas Antanas atsiminimuose stengėsi visaip pateisinti savo brolių, o patį perbėgimą į švedų pusę pateikti kaip išprovokuotą aplinkybių, priverstinį. Etmono M. S. Višnioveckio dvejočių aprašymas, suprantama, yra retrospektyvus, bet išvardyti motyvai vis tiek yra įdomūs. Nuogaštauta, kad, karą laimėjęs švedams, Mykolas Servacijus gali būti išduotas ir jį ištiks Reinholdo Patkulio (švedai jam įvykdė mirties bausmę) likimas. Arba kad gali tekti kaip pabėgėliui trauktis gyventi į Rusiją, o ten vėliau gyventi nuolatinėje baimėje, kad dėl kokio nors skundo ištiks kadaise į Maskvą pabėgusio kunigaikščio Mykolo Glinskio likimas (1534 m. buvo apkaltintas Maskvos didžiojo kunigaikščio Vasilijaus III nunuodijimu, suimtas ir, kaip manoma, numarintas badu – G. S.)³⁹. Kita Mykolui Servacijui priskirta motyvų grupė siejosi su jo ir Lietuvos lauko etmonu G. A. Oginskio konfliktu. M. S. Višnioveckis turėjęs nerimauti, kad G. A. Oginskis pats gali pirmiau perbėgti pas švedus ir Stanislovą Leščinskį ir taip kartu su Sapiegomis palikti Mykolą Servacijų be vilties išsaugoti savo turėtą etmono pareigybę, jei tik laimėtų švedai. Tokias abejones skatino G. A. Oginskio neoficialūs kontaktai su švedų stovykloje buvusiu Minsko seniūnu Kristupu Zaviša. Tokį pavojų didino ir ta aplinkybė, kad G. A. Oginskis

36 „Matka książat, zawsze [do] Szweda dysponowanego dawno, jeszcze od śp. Jablonowskiego hetmana“, *Ibid.*, p. 202. Ši frazė gali kelti tam tikrų abejonių, bet abejotina, kad palankumas švedams, datuojamas jau 1702 m. pradžia, t. y. kai dar buvo gyvas S. J. Jablonovkis, galėtų būti priskirtas ne A. Dolskai, o toliau minimam I. Mazepai.

37 Marek Wagner, *Stanisław Jabłonowski. Kasztelan krakowski, hetman wielki koronny*, Warszawa: MADA, 2000, p. 191.

38 „Była wielką króla Stanisława, jako swego siostrzeńca fautorka i ustawicznie synów do niego wiodła“, Janusz Antoni Wiśniowiecki, *Ilias Polski (1700–1710)*, p. 208.

39 J. A. Višnioveckio atsiminimų 1707–1708 m. fragmentas (kopija), Archiwum Państwowe w Łodzi, zespól nr 592, Archiwum rodziny Bartoszewiczów, sygn. 2009, p. 2.

buvo labai artimas Lenkijos didžiajam etmonui Adomui Mikalojui Sieniavskiui, o šiam, savo ruožtu, labai didelę įtaką darė švedams ir Stanislovui Leščinskiui simpatizavusi jo žmona. Tad, perėjus A. M. Sieniavskiui pas švedus, su juo, neva, galėjo ten pat perbėgti ir G. A. Oginskis. Tokiam variantui palankesni, neva, buvo ir Sapiegos, linkę sutikti su etmono buožės pripažinimu jau labai senam G. A. Oginskiui, nei jaunam M. S. Višnioveckiiui⁴⁰. Tačiau pats Stanislovas Leščinskis, kaip Višnioveckių „pusbrolis“, buvo palankesnis savo giminaičiams, tai taip pat skatino kunigaikščius rinktis jo stovyklą⁴¹. Galiausiai, viską turėjo nulemti Tėvynės gėrio motyvas, nes Mykolas Servacijus puikiai supratus, kad susiskaldžiusi Tėvynė niekada nebus saugi, o „su dviem galvomis“ joje niekada nebus taikos⁴². Galimus priekaištus, kad M. S. Višnioveckis, perbėgdamas pas Stanislovą Leščinskį, vadovavosi egoistiniais motyvais, turėjo paneigti teiginys, kad caras Petras I Mykolui Servacijui siūlė net Lenkijos ir Lietuvos valdovo karūną. O per Liudviką Konstantiną Pociėjui tiesiai pasiūlė sostą bei kasmetinę 10 milijonų subsidiją...⁴³ Galiausiai, paties Višnioveckių perbėgimas pas švedus buvęs neplanuotas ir priverstinis. Preliminarias Višnioveckių perėjimo į Stanislovo Leščinskio pusę sąlygas Karaliaučiuje su Sapiegomis suderėjęs Mykolas Servacijaus didelį pasitikėjimą turėjęs Lietuvos kalavijininkas Kristupas Kazimieras Sienickis buvęs apakintas Sapiegų pasiūlę – jam buvo pažadėta net K. J. Sapiegos anūkės ranka. Gavęs Mykolas Servacijaus nurodymą stebėti, ar rusai nebando į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės stovyklą atgabenti pinigų ir pasinaudoję jais perimti šią kariuomenę savo žinion, šis, pastebėjęs tokią rusų misiją, jos dalyvius suėmė ir ne tik atėmė pinigus, bet jos dalyvius net nuskindino. Kaip teigė J. A. Višnioveckis (tiksliau – pirmasis asmuo, kurio vardu surašytas atsiminimų pasakojimas), kad „jo akivaizdoje“ M. S. Višnioveckis gavęs tokią žinią labai susijaudino ir griebėsi sau už galvos⁴⁴. Po to jau neliko nieko kito, kaip tik nedelsiant viešai pereiti į švedų ir Stanislovo Leščinskio pusę. Jei ne tokia neapgalvota K. K. Sienickio akcija, tai kunigaikštis dar būtų ilgiau išbuvęs švedų priešininkų stovykloje, o jo nevieši ryšiai su švedais ir Stanislovu Leščinskiu niekuo neišsiskirtų iš daugelio kitų didikų tokių pat kontaktų su priešingos stovyklos atstovais⁴⁵.

40 *Ibid.*, p. 2–3.

41 „Ale Król Stanisław i Woiewoda kijowski Xiążęcia trzymali“, *Ibid.*, p. 3.

42 *Ibid.*, p. 2.

43 „Pociej posłany od Cara do Xiążęcia Hetmana widział się z nim [...], nawet od Cara obiecał Koronę i Dziesięć Milejonów co rok na utrzymanie“, *Ibid.*, p. 2, 6.

44 „oczym jako dał znać Xięciu Hetmanowi, tak w oczach moich nie zmiernie był żaloszny, y aż za włosy targal“, *Ibid.*, p. 6–7. Taip pat žr. Andrzej Rachuba, Sienicki Krzysztof Kazimierz h. Bończa (1671–1711), *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXVII, s. 1, Warszawa–Kraków: Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla, 1996–1997, p. 152.

45 „[...] gdyby nie ta Akcja Jego [K. K. Sienickio] byłby by [M. S. Višnioveckis] na tym stopniu, iako y inni, którzy podobne czynili fakcyę“, J. A. Višnioveckio atsiminimų 1707–1708 m. fragmentas (kopija), Archiwum Państwowe w Łodzi, zespól nr 592, Archiwum rodziny Bartoszewiczów, sygn. 2009, p. 7.

Kaip žinia, M. S. Višnioveckio perbėgimas į švedų pusę ir dar ta proga viešo manifesto paskelbimas įsiutino Rusijos carą Petrą I. Juo labiau, kad iki tol Višnioveckiai susilaukė didelių Augusto II ir Petro I malonių⁴⁶. Tai labai apsunkino Mykolo Servacijaus pastangas gauti caro amnestiją po 1709 m., jam teko net būti įkalintam.

Apibendrinami Jonušo Antano Višnioveckio atsiminimuose pateiktus jo, jo brolio Mykolo Servacijaus ir jų motinos Anos Dolskos politinių akcijų, kurių jie ėmėsi vidaus karo Lietuvoje lemiamų įvykių išvakarėse ir jų metu (1700 m.), taip pat susijusių su Višnioveckių suartėjimu su švedų ir jų statytinio Lenkijos ir Lietuvos soste Stanislovo Leščinskio stovykla Šiaurės karo metais, ypač 1707 m., motyvus, galime teigti, kad pastebima akivaizdi trintis tarp motinos ir sūnų. Turtinis ginčas, kilęs tarp sūnų, ypač Mykolo Servacijaus bei jo žmonos – K. Dolskos ir motinos – A. Dolskos, turėjo atsiliiepti ir Višnioveckių šeimos narių santykiams tada, kai jie imdavosi politinių iniciatyvų. Nors motina dėl turtinių reikalų labiau konfliktavo su jaunesniuoju sūnumi, bet trintis politinėje veikloje buvo su abiem sūnumis. Ypač nesuderinamos buvo sūnų ir motinos pozicijos vidaus karo Lietuvoje metu, kai A. Dolska slopino ir trukdė sūnų iniciatyvoms, nukreiptoms prieš Sapiegas. J. A. Višnioveckis savo motinos veiksmus tiek vidaus karo Lietuvoje metu, tiek ir vėliau, kai A. Dolska stengėsi įtikinti kairiakrantės Ukrainos etmoną I. Mazepą paremti Stanislovą Leščinskį ir švedus, linko aiškinti asmeniniais jos motyvais – noru ištekėti už K. J. Sapiegos, o vėliau – ketinimu (ar tik pasiūlymu) sudaryti santuoką su I. Mazepa. Tokia interpretacija gali rodyti polinkį į motinos motyvų supaprastintą interpretavimą. Tačiau visiškai ignoruoti sūnaus požiūrio į motinos veiksmų motyvus istoriografijoje nederėtų. Tuo pat metu matosi abiejų Višnioveckių glaudus bendradarbiavimas politinėje srityje ir Jonušo Antano pastangos visokeriopai pateisinti savo brolių dėl jam mestų priekaištų, susijusių su perbėgimu į švedų stovyklą, aiškinat tokį apsisprendimą nesavanaudišku noru gelbėti Tėvynę bei apsaugoti save ir savo artimuosius nuo kilusių grėsmių.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

[Jacob Heinrich von Flemming], *Mémoires concernant l'élection d'Auguste II pour roi de Pologne et les débuts de la guerre du Nord (1696–1702)* / [Jakub Henryk Flemming], *Pamiętniki o elekcji Augusta II na króla polskiego i o początkach wojny północnej (1696–1702)*, wyd. Urszula Kosińska, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2017.

46 Petras I parėmė M. S. Višnioveckį konkurencinėje kovoje su G. A. Oginskiu dėl Lietuvos lauko etmono pareigybės, vėliau ir dėl didžiojo etmono. 1702 m. po Augusto II pralaimėjimo Klišovo mūšyje svarstė galimybę skirti M. S. Višnioveckį nuo Maskvos priklausomos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės „valdytoju“ arba „kunigaikščiu“. Apie tai žr. Gintautas Sliesoriūnas, Starania dyplomacji rosyjskiej o wciągnięcie Rzeczypospolitej Obojga Narodów do wojny ze Szwecją w roku 1702 a problem integralności państwa polsko-litewskiego, in: *Polska wobec wielkich konfliktów w Europie nowożytnej. Z dziejów dyplomacji i stosunków międzynarodowych w XV–XVIII wieku*, pod red. Ryszarda Skowrona, Kraków: Societas Vistulana, 2009, p. 478–481.

- Janusz Antoni Wiśniowiecki, *Ilias Polski (1700–1710)*, wydali Przemysław P. Romaniuk i Jacek Burdowicz-Nowicki, Warszawa: Fundacja Lanckorońskich i Wydawnictwo Neriton, 2018.
- Лист княгини Дольської до Карла XII (вересень 1704 р.) (Публікація Хокана Хенрікссона, переклад з латинської Ольги Циганок, коментар Олександра Дубини), in: *Сіверянський лімонис*, 2014, № 1–3, p. 36–42.
- Anusik Zbigniew, *Książęta Wiśniowieccy na tle swoich czasów*, in: Anusik Zbigniew, *Studia i szkice staropolskie*, Łódź: Wydawnictwo uniwersytetu łódzkiego, 2011, p. 586–682.
- Anusik Zbigniew, O książętach Wiśniowieckich i czasach, w których żyli, in: *Przegląd Nauk Historycznych*, 2009, R. VIII, Nr. 2, p. 149–245.
- Anusik Zbigniew, O książętach Wiśniowieckich raz jeszcze. W związku z wystąpieniem Ilony Czamańskiej, in: *Przegląd Nauk Historycznych*, 2018, R. XVII, Nr. 1, p. 185–234.
- Czamańska Ilona, Supplement do suplementu. Odpowiedź na recenzję Zbigniewa Anusika książki Wiśniowieccy. Monografia rodu, in: *Res Historica*, 2015, t. XL, p. 279–309.
- Czamańska Ilona, *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, Poznań: Wydawnictwo poznańskie, 2007.
- Feldman Józef, *Polska w dobie wielkiej wojny północnej 1704–1709*, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1925.
- Rachuba Andrzej, Michał Serwacy Korybut Wiśniowiecki herbu własnego (1680–1744), in: *Poczet hetmanów Rzeczypospolitej. Hetmani litewscy*, red. Mirosław Nagielski, Warszawa: Bellona, 2006, p. 221–235.
- Rachuba Andrzej, Sienicki Krzysztof Kazimierz h. Bończa (1671–1711), in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXVII, s. 1, Warszawa–Kraków: Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla, 1996–1997, p. 151–153.
- Rakutis Valdas, Mykolas Servacijus Kaributas Višnioveckis (1703–1707, 1735–1744), *Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai*, t. 1: *LDK didieji etmonai ir sukilimų vadai*, sud. Gintautas Surgailis, Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija ir Vytauto Didžiojo karo muziejus, 2008, p. 174–185.
- Romaniuk Przemysław P., „Ilias Polski“ księcia Janusza Antoniego Wiśniowieckiego, czyli „kroniczka litewska“ i pamiętnik Ignacego Olszowskiego, in: *Kwartalnik Historyczny*, R. CXVII, 2010, s. 3, p. 71–78.
- Sliesoriūnas Gintautas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės izdo tribunolas – politinių grupuočių susidūrimų Vilniuje XVII ir XVIII a. sandūroje arena, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos*, sud. Vydas Dolinskas ir kt., Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės Valdovų rūmai, p. 451–465.
- Sliesoriūnas Gintautas, Starania dyplomacji rosyjskiej o wciągnięcie Rzeczypospolitej Obojga Narodów do wojny ze Szwecją w roku 1702 a problem integralności państwa polsko-litewskiego, in: *Polska wobec wielkich konfliktów w Europie nowożytnej. Z dziejów dyplomacji i stosunków międzynarodowych w XV–XVIII wieku*, pod red. Ryszarda Skowrona, Kraków: Societas Vistulana, 2009, p. 465–481.
- Sliesoriūnas Gintautas, Valkininkų mūšis 1700, in: *Žymiausi Lietuvos mūšiai ir operacijos*, ats. red. in sud. Karolis Zikaras, Vilnius: Alio, 2013, p. 136–140.
- Vitsko Dzmirty, Stanowisko Wiśniowieckich wobec sporów o sejm konny 1698 roku, in: *Kultura parlamentarna epoki staropolskiej*, red. A. Stroynowski, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2013, p. 269–284.
- Wagner Marek, *Stanisław Jabłonowski. Kasztelan krakowski, hetman wielki koronny*, Warszawa: MADA, 2000.

GINTAUTAS SLIESORIŪNAS – istorikas, humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto vyresnysis mokslo darbuotojas.

Elektroninis paštas sliesoriunasgintas@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5516-4035

JANUSZ ANTONI WIŚNIOWIECKI ON THE MOTIVES OF POLITICAL ACTIONS BY HIS MOTHER, BROTHER AND HIS OWN (1700–1707)

GINTAUTAS SLIESORIŪNAS

Lithuanian Institute of History

At the beginning of the eighteenth century, the dukes Wiśniowiecki rose to the ranks of the most influential nobles of the Grand Duchy of Lithuania. Their interests, political actions, as well as disagreements or frictions within the family, had a significant impact on the course of political life in Lithuanian and Polish state at the time. The state was going through a period of shocks. Lithuania was overwhelmed by the civil war – a majority of the nobility revolted against the hegemony of the magnates Sapiehas, led by other aristocratic families dissatisfied with the Sapieha family. In 1700, the Wiśniowiecki rose to the leaders of this anti-Sapieha camp. In addition, the state became involved in the Great Northern War (1700–1721).

The article discusses his motives, as well as of his brother Michał Serwacy and their mother Anna Dolska, for political actions in which they participated in 1700–1707, as presented in the memoirs of Janusz Antoni Wiśniowiecki. It is based on both published memoirs of Janusz Antoni Wiśniowiecki, covering 1700–1710, as well as an unpublished fragment covering the period of 1707–1708. It is revealed how Janusz Antoni explained political decisions of his close relatives and his own. The motives of those political actions in which the views of the members of the Wiśniowiecki family intersected or did not completely coincide are analysed. The motives of the actions of the dukes Wiśniowiecki and their mother during the decisive years of the Lithuanian Civil War (1700), presented in the memoirs of Janusz Antoni Wiśniowiecki, are discussed. Another set of political actions, the interpretation of the motives of which is analysed in the article, consists of the actions of the Wiśniowiecki and their mother that led into a closer relationship with the Swedes and their protégé on the throne of the Polish and Lithuanian state Stanisław Leszczyński, and which eventually ended in the overt crossing of the Wiśniowiecki into the camp of supporters of Leszczyński and the Swedes in 1707. Memoires reveal the obvious friction between the mother and her sons. The property dispute between the sons, especially Michał Serwacy and his wife, Kotryna Dolska, on the one hand, and the dukes' mother, Anna Dolska, on the other, had to affect the relationships between the members of the Wiśniowiecki family when they were taking political initiatives. Although the mother was more in conflict with the younger son over property matters, there were frictions in political activities with both sons. The positions of the sons and the mother dur-

ing the Lithuanian Civil War were especially inconsistent, when Anna Dolska suppressed and hindered her sons' initiatives against the Sapiehas. Janusz Antoni Wiśniowiecki tended to explain his mother's actions both during and after the civil war in Lithuania, i.e. when Anna Dolska tried to persuade Hetman of Left-bank Ukraine Ivan Mazepa to support Stanisław Leszczyński and the Swedes, by her personal motives – a desire to marry Kazimierz Jan Sapieha, and later her intention (or just a proposition) to marry Mazepa. Such an interpretation may indicate a tendency towards a simplified interpretation of the mother's motives. However, it is not appropriate to completely ignore the son's approach to the motives of his mother's actions. The recollections reveal the close co-operation of the two brothers Wiśniowiecki in the political sphere and the efforts of Janusz Antoni to fully justify his younger brother for the accusations of crossing into the Swedish camp, explaining such decision by his selfless desire to save the Homeland and to protect himself and his relatives from the upcoming threats.

Keywords: Anna Dolska, the Great Northern War (1700–1721), the Sapiehas, the Wiśniowieckis.